

نقد کتاب

معرفی و بررسی اجمالی ترجمه بخش‌هایی از کتاب «تجربه دینی بشر»

✉ محمدحسین محمدپور

گلاسکو و در کالج کویین در آکسفورد به تحصیل پرداخت، به دنبال فعالیت‌های علمی و پژوهشی در دانشگاه‌های ییل در لندن و بنارس در هند و بیرمنگام در سال ۱۹۶۷م. استاد و بنیان‌گذار تحقیقات دینی در دانشگاه لنکستر شد. در سال ۱۹۷۶م. به دانشگاه کالیفرنیا در سانتا باربارا رفت، و از آن هنگام به بعد با این دو دانشگاه همکاری کرد. او در دانشگاه‌های اروپا، آفریقا، آسیا و استرالیا سخنرانی‌هایی داشته و از پیشگامان حوزه تحقیقات دینی بود. او نسبت به دین رویکرد علمی دارد.

اسمارت به ادیان شرق علاقمند بود و تلاش می‌کرد شباهت‌ها و تفاوت‌های ادیان شرقی و غربی را بیان نماید. برخی آثار او مانند تحقیق جامع ادیان جهان که در سال ۱۹۸۹ م. منتشر شد ارزشی والا دارد. اسمارت در حیات علمی پربار خود ۳۵ کتاب و بیش از ۲۵۰ مقاله در زمینه ادیان نوشته است. این دانشمند برجسته عرصه دین‌شناسی در ۲۹ ژانویه ۲۰۰۱ در ۷۳ سالگی در لنکستر انگلستان درگذشت.^۲

این کتاب اسمارت با عنوان تجربه دینی بشر در دو جلد منتشر شده است، و مبنای ترجمه فارسی آن، سومین ویرایش کتاب است که در ۱۹۸۴ م. منتشر شد. جلد اول آن را، آقای مرتضی گودرزی به فارسی ترجمه کرده که شامل شش فصل است با این عناوین: «دین و تجربه بشری»، «ادیان ماقبل تاریخ و ابتدایی»، «تجربه دینی آفریقا»، «تجربه دینی در هند»، «تجربه دینی چین و ژاپن» و «دین در دنیای مدیترانه‌ای باستان». اما جلد دوم این کتاب را، که آقایان دکتر محمد محمدرضایی و دکتر ابولفضل محمودی ترجمه کرده‌اند، شش فصل با این عناوین: «تجربه یهودی»، «تجربه

✉ تجربه دینی بشر^۱

✉ نینیان اسمارت

✉ ترجمه: جلد اول: مرتضی گودرزی، جلد دوم: دکتر محمد

محمدرضایی، دکتر ابولفضل محمودی

✉ انتشارات سمت

نینیان اسمارت، نویسنده کتاب تجربه دینی بشر در میان دین‌شناسان برجسته‌ای که در این زمینه به تحقیق پرداخته‌اند نامی آشناست. وی، محقق ادیان، در ۶ مه ۱۹۲۶ در کمبریج در خانواده‌ای اسکاتلندی پای به عرصه وجود نهاد؛ در آکادمی

به مطالعه در این زمینه‌اند با مراجعه به این منابع به اطلاعات بیشتری دست یابند. نکته دیگر حذف فصل مربوط به اسلام در ترجمه این اثر است. سنت غلطی که مدتی است باب شده، این است که در ترجمه آثار مربوط به ادیان جهان به زبان فارسی، اسلام را با این توجیه که چون مسلمانیم پس نیازی به مطالعه این دین از نگاه یک دانشمند دین‌شناس نداریم، فصل مربوط به آن را در ترجمه حذف می‌کنند. در صورتی که مطالعه اسلام مانند ادیان دیگر با رویکردی علمی و از منظرهای گوناگون در عصری که آدمیان از گفت‌وگو و تبادل افکار و اندیشه‌ها دم می‌زنند، یک ضرورت است. در اینجا نیز به این سبب که اسما، پدیدارشناس است و از این منظر دست به مقایسه ادیان می‌زند برای مسلمان پژوهش‌گر غنیمت بود که بتواند مقایسه دین خود با ادیان دیگر را ملاحظه کند و وجوه اشتراک و افتراق آن را با این ادیان بسنجد و از این رهگذر به نقاط ضعف و قوت سایر ادیان و نیز نقاط ضعف و قوت دین خود پی ببرد. لذا با توجه به مطالبی که گفته آمد شایسته‌تر آن بود که این فصل نیز به متن ترجمه افزوده می‌شد. با مطالعه جلد اول کتاب دریافتم که مترجم محترم با دقت و وسواس خوبی سراغ معادل‌گذاری واژگان انگلیسی رفته، و قلم ایشان برای خواننده قابل فهم است. لذا از مقابله آن با متن انگلیسی صرف نظر کردم. پس از مطالعه جلد اول، با ذهنیت خوبی که از ترجمه آن داشتم به سراغ مطالعه جلد دوم کتاب رفتم، در حین مطالعه کتاب

مسیحی متقدم»، «تجربه مسیحی متأخر»، «تجربه آمریکایی و حوزه اقیانوس آرام»، «تجربه انسان‌گرایی» و «تجربه معاصر و آینده».

نکته‌ای که با نگاهی گذرا بر خواننده این کتاب آشکار می‌شود و در هیچ کدام از دو ترجمه لحاظ نشده، نمایه اشخاص، مکان‌ها و اعلام پایان کتاب است؛ در صورتی که متن انگلیسی کتاب این نمایه را دارد، و مترجمان محترم جلد دو کتاب تنها به آوردن واژه‌نامه انگلیسی به فارسی اکتفا کرده‌اند. همچنین شایسته بود منابعی را که اسما در پایان کتاب برای هر یک از فصل‌ها ذکر کرده، عیناً در ترجمه این اثر آورده می‌شد، تا افرادی که علاقمند

ص ۵۹، س ۱۵: یا / با.
ص ۷۶، اناجیل به عنوان گواه (ترجمه) / گواهی اناجیل.
(پیشنهاد)

ص ۸۱، س ۱: جلیله / جلیل.
ص ۸۹، س ۱۸: موفق شد تا تبعیت قلبی خارق العاده عده
زیادی از انسان‌ها را به دست آورد. (ترجمه) / توفیق یافت تا
بگونه‌ای شگفت‌انگیز در قلوب شمار وسیعی از آدمیان نفوذ کند.
(پیشنهاد)

توضیح: ظاهراً مترجم محترم «hearts» را صفت برای «-alle
giance» گرفته‌اند، در حالی که در متن انگلیسی کتاب «-spectac
ular» صفت «allegiance» است. در ضمن ایشان به جمع بودن
«hearts» توجه نداشته‌اند.

Unexpectedly they found that the leader was in a
mysterious way risen and the movement to which they
belonged far from fading began to rouse them in new hope
and effectiveness. (P. 343)

ص ۹۳، س ۱۹: اما آنها به صورتی غیر منتظره دریافتند که
این رهبر به طریقی اسرارآمیز «برانگیخته» شده است و حرکتی
که بدان تعلق داشتند به دور از ضعف و سستی، و با امید و تأثیری
جدید، برانگیختن آنان را آغاز نمود. (ترجمه) // اما آنها به ناگاه
دریافتند که پیشوایشان به طریقی اسرارآمیز «برخاسته» است و
بدون اینکه رخوت و سستی عارض آنها شود، نهضتی را که به آن
تعلق داشتند، امید و تأثیر نوینی در ایشان پدید آورد. (پیشنهاد)

توضیح: در این جمله به ویژه در بخش پایانی یعنی «...
برانگیختن آنان را آغاز نمود.» شدیداً بوی ساختار انگلیسی به
مشام می‌رسد؛ زیرا مترجم محترم عیناً جمله انگلیسی «... began to
rouse them» را با ساختار انگلیسی به فارسی برگردانده است.
ص ۹۴، س ۱۲: قریحیه / فریحیه.

ص ۹۷، س ۳: غمالائیل / گمالائیل.
ص ۱۰۴، س ۱۱: انسان‌ها شایسته تقدیس روزافزون‌اند - اما
بدون ریاضت- و کلید آن عشق به خداوند و محبت به همسایه
است. (ترجمه) / آدمیان مستعد قداست مستمراند، اما نه با زهد و
ریاضت، بلکه با عشق به خداوند و محبت به هم‌نوع. (پیشنهاد)
توضیح: به نظر این حقیر شایسته است در متون مربوط به
مسیحیت «neighbor» را به «هم‌نوع» ترجمه کنیم و برابر نهاد
«همسایه» را بیشتر در متون مربوط به دین یهود به کار ببریم.

ص ۱۰۵، س ۱۱: بدن روحی / بدن روحانی.

متوجه شدم برخی از جمله‌های کتاب، به ویژه فصل‌های مربوط
به تجربه یهودی و مسیحی، برایم قابل فهم نیست، همچنین به
غلط‌های مطبعی فراوانی برخورد کردم. ابتدا به دیده اغماض در
آنها نگریستم و بنا را بر آن گذاشتم که شاید سهوی در کار بوده
است، اما همچنان که پیش می‌رفتم بیشتر با اینگونه جملات،
روبرو می‌شدم و فهم آن بر من دشوار می‌نمود، لذا این جمله‌ها را
یادداشت و به متن انگلیسی کتاب مراجعه کردم تا شاید با خواندن
آن بتوانم مراد و مقصود اصلی مؤلف را دریابم. در هنگام مقایسه
آن جمله‌ها با متن اصلی متوجه شدم که مترجمان محترم مراد
برخی از عبارات را در نیافته‌اند و به ترجمه آنها مبادرت ورزیده‌اند.
از این رو بر آن شدم تا برخی اصلاحات و احیاناً پیشنهادهایی برای
ترجمه پاره‌هایی از فصل‌های مربوط به تجربه یهودی و مسیحی
متقدم و متأخر را که به نظرم فهمشان دشوار می‌نمود، هر چند در
حد بضاعت اندک خود، فراروی صاحبان اندیشه و نظر قرار دهم،
تا شاید در چاپ‌های بعدی کتاب به اصلاح آنها مبادرت شود. البته
به این نکته نیز اذعان دارم که آنچه در این مختصر آمده همه
آن نکته‌هایی نیست که ممکن است در جای جای این کتاب به
چشم بخورد.

اکنون به اهم مواردی که بعضاً اغلاط مطبعی و از نوع دیگر
است و بیشتر مربوط به سه بخش اول جلد دوم است، اشاره
می‌کنیم. یادآوری این نکته نیز لازم است که برای سهولت کار به
جای صفحه از حرف «ص» و به جای سطر از حرف «س» استفاده
کرده‌ایم. همچنین متذکر می‌شوم که آنچه قبل از علامت / آمده
متن کتاب است و آنچه پس از آن آمده اصلاحات و پیشنهاد‌های
راقم این سطور است.

ص ۱۰، س ۱۴: قبیله کنیت / قبیله قینی؛ ظاهراً مترجم محترم
عین عبارت kenite را به شکل «کنیت» به فارسی برگردانده‌اند.
رک: امیرجلال‌الدین اعلم، فرهنگ اعلام کتاب مقدس، ذیل قینی
(داوران: ۱، ۱۶): kenite .

ص ۱۹، س ۱۹: انکار این موضوع قسمتی از این مقوله.../ انکار
این موضوع که قسمتی از این مقوله... .

ص ۳۴، س ۷: علامت (،) پس از «تجربه» زائد است.

ص ۴۱، س ۵: پَر / بَر.

ص ۴۶، س ۶: یوسف / یوسفوس.

ص ۵۴، س ۱۴: تزیه‌ی / تنزیه‌ی.

ص ۵۵، س ۱۶: ارزیابی ابن میمون (ترجمه) / ارزیابی آراء ابن
میمون. (پیشنهاد)

harassed by sin. (P.462)

ص ۱۹۴، س ۴: ایمان مسیح، دیگر درخواست خدای
کیفر دهنده بود از انسان‌های گرفتار گناه. (ترجمه) / [چرا که]
ایمان به مسیح الزام دیگری بود که خدای قهار و کیفر دهنده بر
آدمیان گنهکار اعمال داشته بود. (پیشنهاد)

توضیح: در متن انگلیسی faith in christ آمده که باید «ایمان
به مسیح» ترجمه می‌شد، و نکته دیگر این که مترجم محترم
واژه demand را «درخواست» ترجمه کرده‌اند؛ آری «درخواست»
هم یکی از معانی demand است، اما نه در هر متنی و از جمله
در اینجا. زیرا اگر مترجم محترم اندکی در مراد این جمله درنگ
می‌نمودند، درمی‌یافتند که ناظر به صفت جلالیه خداوند است، در
حالی که واژه «درخواست»، که حکایت از خواهش محترمانه دارد،
با صفت جمالیه خداوند سازگار است. جمله می‌خواهد نوعی حالت
الزام و اجبار از جانب خداوند به گنهکاران را به مخاطب القاء کند
و این از صفت punitive یعنی کیفر دهنده بر می‌آید.

ص ۱۹۵، س ۵: عضوهای / عفوهای.

ص ۲۲۴، س ۲۵: رفته / رفته رفته.

ص ۲۲۶، س ۱۱: سردار اسلامی / سردار مسلمان.

Russia would come to restore the balance when
sophisticated Europe had demonstrated its inadequacy
and decadence. (P.483)

ص ۲۲۷، س ۲۰: هنگامی که اروپای پیشرفته و
بافرهنگ ضعف و انحطاط خود را به
ثبوت رساند، روسیه می‌رفت که تعادل
را بازیابد. (ترجمه) / آن هنگام که
اروپای پیشرفته رو به ضعف و انحطاط
می‌نهاد، روسیه تعادل و هماهنگی خود
را باز می‌یافت. (پیشنهاد) در این ترجمه
نیز شدیداً رنگ و بوی ساختار زبان مبدأ

به جمله قبلی درمی‌یابیم که گویا در اواخر عمر آکویناس، اشراقی
عرفانی به او دست داده و همین امر باعث شده او هر آنچه را که
درباره الاهیات به نگارش درآورده است، ناچیز بشمارد؛ اما اسمارت
با نگاهی واقع‌گرایانه به شخصیت علمی آکویناس معتقد است که
او در اشتباه بوده، زیرا تفکر او اوج تفکر دینی در قرون وسطی
به شمار می‌رود. ضمناً یادآور می‌شوم که ترجمه «foretaste» به
«پیش درآمد» مناسب نیست و منظور همان اشراق آنی یا ذوقی
است که به آکویناس دست داده است.

ص ۱۸۴، س ۱۵: تقلید مسیح / الف) تشبیه به مسیح (یا ب)
اقتدا به مسیح.

توضیح: با توجه به اینکه واژه تقلید همواره با حرف اضافه «از»
آورده می‌شود به نظر می‌رسد که این معادل برای این واژه چندان
وافی به مقصود نباشد، لذا پیشنهاد نگارنده این است که یکی از دو
برابر نهاده «الف» که خانم سایه میثمی و برابر نهاده «ب» که آقای
سعید عدالت نژاد در ترجمه عنوان این کتاب برگزیده‌اند، برای این
واژه در نظر گرفته شود.

ص ۱۸۸، س ۹: اما مهم‌تر از آن، تجدید علاقه به فلسفه، هنر
و ادبیات کلاسیک بود که موج جدیدی از خلاقیت را عرضه نمود.
(ترجمه) / اما مهم‌تر از آن روی آوردن دوباره به فلسفه، هنر و
ادبیات کلاسیک موج جدیدی از خلاقیت را به نمایش
گذاشت. (پیشنهاد)

ص ۱۸۹، س ۱۴: مکتبی می‌توانست / مکتبی که
می‌توانست.

ص ۱۹۰، س ۱۱: گوتیک / این

واژه، اسم علم است و بهتر است
انگلیسی آن یعنی Gothic در پانویس
آورده شود.

Faith in christ was a further
demand the punitive God made on

از تجربیاتی بود درباره آن چه به عنوان وجود برین تفسیر می کنند. (ترجمه) / او با تأکید مجدد بر بعد تجربی دین راهی را پیش روی انسان ها قرار داد تا آنها تجارب و احوالی را که از وجود متعال به دست می آورند جدی تر بگیرند. (پیشنهاد)

ص ۲۵۲، س ۵: در هوای / در حال و هوای؛ بود / به سر می برد.

ص ۲۵۳، س ۶: اما این نهضت، فقط مورد خصومت انجیلی ها نبود. تفکر قرون وسطایی آن مایه عذاب افرادی بود که عقاید روشنفکرانه و آزادیخواهانه داشتند. (ترجمه) / اما این نهضت تنها در تیررس حملات انجیلی ها نبود، بلکه تفکر قرون وسطایی آن افراد روشنفکر و آزادیخواه را نیز می رنجاند. (پیشنهاد)

ص ۲۵۵، س ۳: بعد از میلاد / میلادی.
ص ۲۶۷، س ۱۹: خود را نمودار می ساخت (ترجمه) / رُخ می نمودند (پیشنهاد).

ص ۲۷۹، س ۱۴: «بود» زائد است.

ص ۲۸۰، س ۱۶: «که» زائد است.

ص ۲۸۹، س ۱۲: به زمان مایایی / به زبان مایایی.

ص ۳۲۳، س ۶: می ساخت / می سازد.

ص ۳۲۵، س ۱۸: توفان هایی / توفان های.

ص ۳۵۳، س ۹: «که» زائد است.

ص ۳۵۴، س ۱۲: «توسط» زائد است.

ص ۳۵۴، س ۱۴: عنوان انگلیسی کتاب «انواع تجربه دینی» ویلیام جیمز در پانویس ذکر شود.

ص ۳۵۵، س ۳: موجود / موجب.

ص ۳۵۹، س ۲۱: جهت / برای.

ص ۳۶۱، س ۴: توسط نقشش متعین می شود (ترجمه) / با توجه به نقش خود شناخته می شود. (پیشنهاد)

ص ۳۹۰، س ۱۹: گاندی، / گاندی و.

ص ۳۹۲، س ۱۶: سنگ ها / سنگه ها.

پی نوشت:

۱. مشخصات دقیق عنوان انگلیسی این کتاب به این شرح است:

Ninian, Smart, The Religious Experience Of Mankind, Charles Scribner's sons, New York, 1984. (3rd Edition).

۲. مطالب مربوط به زندگی نامه اسمارت از مقدمه مترجم جلد اول اقتباس

شده است.

یعنی انگلیسی مشهود است، مخصوصاً در بخش پایانی جمله یعنی «... روسیه می رفت که تعادل را بازیابد.» که عیناً گرده برداری از جمله انگلیسی Russia would come to restore the balance است.

ص ۲۳۱، س ۱: مشکلات چندی را برایشان باقی گذاشت (ترجمه) / مشکلاتی را برای آنها در پی داشت. (پیشنهاد)

ص ۲۳۱، س ۲۱: شلیست ها / شلیست ها.

ص ۲۳۵، س ۲۲: با عقل گرایی و خردگرایی / با خردگرایی.

ص ۲۴۱، س ۳: معلوم شد / معلوم خواهد شد.

ص ۲۴۱، س ۱۵: کلیسای دوم زائد است.

ص ۲۴۵، س ۷: کلاس های تعلیمات دینی / مدارس یکشنبه.

توضیح: در متن انگلیسی کتاب Sunday schools آمده و به نظر می رسد که اگر عین این عبارت به فارسی برگردانده می شد شایسته تر بود.

ص ۲۴۷، س ۱۶: انشعاب کردند / منشعب شدند.

ص ۲۵۰، س ۱: تجربه مشاهده ای [تجربی] که مورد مطالعه و

تحقیق علوم طبیعی است. (ترجمه) / تجربه ای مبتنی بر مشاهده و آزمایش که در علوم طبیعی کاربرد دارد. (پیشنهاد)

ص ۲۵۰، س ۴: بندرت به عنوان / نمی تواند.

ص ۲۵۰، س ۵: به کار می آید / باشد.

Schlieremacher has been compared to Thomas Aquinas in providing a systematic exposition of theology for the protestant world comparable to Aquinas monumental summary of catholicism. (P.497)

ص ۲۵۱، س ۱۲: شلایر ماخر در ارائه بیانی نظام مند از الاهیات برای جهان پروتستان، که شبیه خلاصه ماندگار آیین کاتولیک آکویناس است، با او مقایسه شده است. (ترجمه) / شلایر ماخر به سبب فراهم آوردن طرحی نظام مند از الاهیات برای جهان پروتستان، شبیه اثر ماندگار آکویناس برای آیین کاتولیک، با این شخصیت [برجسته] مقایسه شده است. (پیشنهاد).

ص ۲۵۱ ع ۱۵: «برای» زائد است.

In reaffirming the experiential dimension of religion he opened the way to a more serious consideration of the ways in which men do in fact have experiences of what they interpret as Transcendent. (P.498)

ص ۲۵۱، س ۱۹: در مقام اظهار مجدد بعد تجربی دین، او راه گشای توجه و عنایت جدی تر به روش های برخوردار آدیان